

UNIREA CU ROMA

A ROMÂNILOR ARDELENI DIN PERSPECTIVA UNEI NOI SURSE DOCUMENTARE

Cum se întâmplă adeseori în cazul evenimentelor istorice cruciale, descoperirea unui nou document nu aduce atâta lumină pe cât dovedește cât de complicat a fost contextul în care acele evenimente au avut loc. Și acum, acest nou document¹ despre unirea cu Roma a românilor ardeleni nu face decât să ridice noi semne de întrebare, ușor de răstălmăcit dacă istoricul abordează o poziție partizană.

Documentul ne apare sub forma unui concept redactat în numele unei persoane căreia nu i se precizează numele, dar care este deconspirată de alte detalii din cuprinsul textului. Acest “anonimat” se explică prin faptul că textul, pentru a avea o formă oficială, trebuia rescris de persoana în cauză, datat și semnat. Ceea ce noi avem astăzi este deci doar o variantă neoficială a unui act care urma să fie redactat în viitorul foarte apropiat.

Astfel, știm despre cel ce avea să devină emițătorul documentului că îl înlocuia, în calitate de vicar, pe de curând decedatul episcop Teofil; că în anul respectiv, 1697, la 20 martie, fusese prezent la Cluj înaintea iezuiților Sigismund Vizkeleti – parohul Clujului și al Mănăsturului, și a lui Ladislav Bárányi – parohul Albei Iulia, care au înaintat apoi scrisoare împăratului Leopold, solicitând pentru români bunăvoința imperială în schimbul acelor foarte puține puncte acceptate în cadrul sinodului desfășurat la Alba Iulia în același an 1697, reproduse în continuare; de asemenea că, în numele său și al întregului cler, promite Maiestății Sale că vor fi respectate acele puncte, promisiunea fiind făcută înaintea iezuiților Michael Sárhegyi și Francisc Szentkereszti, parohii bisericii romano-catolice din Alba Iulia. Declarația urma să fie întărită cu semnătura proprie, cu sigiliul episcopal și cu cel al sinodului.

“Puținele puncte” invocate sunt cele patru puncte florentine, redată aproape *ad litteram* ca și în “decretul” de unire din 21 martie 1697, la care este adăugat un punct 5, prin care, în numele clerului întreg, vicarul declara supunere absolută arhiepiscopului de Strigoni, celui de atunci și celor viitori, atât referitor la problema alegerii episcopilor Bisericii Unite, cât și în toate celelalte probleme presupuse de unire. În continuare sunt înșirate cele trei solicitări ale Bisericii românilor prezentate în “decretul” din 21 martie 1697, reproduse și ele aproape *ad litteram*.

Informațiile certe care se pot desprinde din această scurtă prezentare sunt următoarele:

- documentul se datează în anul 1697, între data morții episcopului Teofil, petrecută după 12 iulie, “pe la sfârșitul verii” – după expresia iezuitului Andreas Freyberger, și preluarea conducerii Bisericii de către Atanasie Anghel. Nu se poate însă preciza dacă el a fost conceput înainte sau după alegerea sa ca vlădică. Mai firesc ar fi să dateze dinaintea desfășurării sinodului electoral, fiind invocată moartea “de curând” a episcopului Teofil, dar nu este exclusă nici apariția sa ca urmare a îngrijorării stârnite de personalitatea lui Atanasie Anghel, considerat inițial unealta calvinilor și reținut un timp atât de îndelungat la București pentru a fi întărit în “dreapta credință”.

- este rezultatul neliniștii manifestate de iezuiți, luați prin surprindere de moartea lui Teofil, produsă înainte de definitivarea unirii. Conștientizând că tratativele trebuiau pornite aproape de la zero, iezuiții albaulieni, în lipsa lui Ladislav Bárányi – probabil plecat deja la Viena cu problemele statusului catolic, au încercat să facă în așa fel încât viitorul episcop să fie pus în fața unui fapt împlinit: Biserica acceptase unirea iar el nu mai avea cum să i se opună.

- este probată veridicitatea sinodului desfășurat la Alba Iulia în februarie 1697, precum și cea a “decretului” de unire din 21 martie 1697, redactat – constatăm acum – la Cluj, de cei trei iezuiți menționați, în prezența unui reprezentant al Bisericii românilor, personaj important și de încredere din moment ce la dispariția vlădicului va deveni vicarul său.

¹ Păstrat în Arhiva Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia (AARCAI), în fondul *Arhiva Capitlului* (II), unitatea *Actele Capitlului de Alba Iulia* (1), subunitatea *Acte mixte* (c), cota finală: AARCAI, II. 1/c. 8070. Datorz mulțumiri descoperitoarei sale, d-ra Csala Rita. Conform informațiilor oferite cu cea mai mare bunăvoință de Domnia Sa, actul a fost inventariat la turnura secolelor XIX-XX de canonicul Beke Antal, custodele de atunci al arhivei, cel care a întocmit registrele și indicele Arhivei Capitlului din Alba Iulia. În registrul Arhivei Capitulare actul respectiv se află înregistrat la p. 653, nr. 8070, *ladulla* nr. 76, iar în indicele cronologic se găsește la p. 553. A fost redactat pe hârtie de dimensiunile 205 x 295 mm, are două file; pe verso-ul celei de-a doua se află însemnarea: “De unione valachorum Tran(sylva)niae”.

- Curtea imperială a fost anunțată încă în luna martie a anului 1697 despre intențiile unioniste ale românilor transilvăneni, știrea fiind de altfel confirmată și de un proces verbal păstrat în Arhiva Congregației de Propaganda Fide, datat 4 iunie 1697, în care este amintită o scrisoare a nunțului din Viena expediată la 27 aprilie prin care se anunța unirea episcopului schismatic transilvănean cu Biserica Romano-Catolică².

O oarecare incertitudine există în legătură cu identitatea celui care urma să depună o mărturie atât de importantă, după ce, în prealabil, reflectase la aceasta "cu îngrijorare". Conform vechiului obicei al Bisericii românești din Transilvania, coordonarea activității sale în perioadele de sedisvacanță cădea în sarcina notarului soborului mare, instituție inspirată de funcționarea Bisericii Reformate maghiare similară întrucâtva celei de vicar episcopal de mai târziu. Deținătorul acestei funcții în anul 1697 era protopopul Dăii, Gheorghe Pop, personaj influent, cărturar cu prestigiu, care nu-și epuizase încă, în ciuda vârstei înaintate, valențele de promotor și sprijinitor al culturii române și al efortului evanghelizator patronat de Biserica bălgrădeană. De asemenea, el este cunoscut și ca un fervent susținător al unirii cu Roma și ca un apropiat al iezuitului Bárányi, care i-a și rostit predica de înmormântare³.

Este ciudat însă de ce autorul iezuit al acestui concept nu i-a menționat direct numele. Explicația că oricum textul trebuia recopiat de persoana în cauză poate fi suficientă, câtă vreme restul conținutului probează că nu putea fi vorba decât de o persoană anume, ușor identificabilă de către contemporani datorită celorlalte detalii biografice enumerate.

Un alt aspect care nu poate fi lămurit cu certitudine este legat de persoana autorului, a inițiatorului acestui demers de reconfirmare a unirii semnate de Teofil mai înainte de încheierea sedisvacanței. El ar putea să fie unul dintre cei doi parohi iezuiți albaulieni, despre care nu am aflat însă nici o altă mențiune din epocă. S-ar putea ca la originea speratei tentative de a salva unirea să se afle însuși Ladislau Bárányi, dar problemele legate de deplasarea sa la Viena să fi împiedicat implicarea directă în desfășurarea scenariului descris de document. De asemenea, faptul că s-a păstrat această versiune și nu se știe nimic despre o încercare de punere în practică a unei asemenea intenții ne conduce la concluzia că acel vicar, cu probabilitate Gheorghe Pop din Daia, fie nu a acceptat să facă jocul iezuiților, fie nici nu i s-a mai propus să-l joace, din motive care rămân și ele necunoscute.

ANA DUMITRAN

ANEXĂ

Nos N. N. in locum nuper demortui Theophili Dei Gratia Ecclesiae Valachicae in Transilvania Episcopi sede vacante substitutus Vicarius, et universus ejusdem Ecclesiae Clerus, recenti memoria tenentes, et anxia solitudine recolentes, qualiter in hoc Anno praesente 1697. Claudiopoli die 20. Martÿ personaliter comparentes praesentibus Admodum RR. CC. Sigismundo Vizkeleti et Ladislao Baranyi, illo Claudiopolitanae et Colos-Monostoriensis, isto Albensis Romano-Catholicarum Ecclesiarum Parochis, quibusdam expeditis Viennam ad Augustissimam Aulam literis ibidem a Sua Sacratissima Majestate nunc victoriose regnante LEOPOLDO I. quosdam favores pauculis punctis complexos humiliter solicitaverimus; obligantes nos, quod si eos gratiose eadem Clementissima Majestas nobis indulerit, unanimiter tota quanta in Transilvania Ecclesiae Romano-Catholicae unione sacra in articulis credendi conjuncturi sumus: nunc rursus eandem, quam hactenus nondum deposueramus, sed intercurrente duntaxat Reverendissimi Domini antefati Theophili Dei gratia pro tunc Episcopi nostri morte tantisper seponere cogebarur curam continuare ac urgere volentes secundum eundem tenorem, quo tunc progrediebamur, eidem Augustissimo Imperatori supplices accidimus pollicentes, quod, prout tunc proposueramus unanimiter non differentibus votis in nostra dieta, quam in praesentis anni 1697 mense Februario Albae Juliae celebraveramus, concluderamusque unanimi consensu nos redire in gremium Sanctae Romano-Catholicae Ecclesiae, eidemque reunire, admittentes et credentes omnia, quae illa admittit et credit; ac in primis quatuor illa puncta, in quibus hactenus dissensimus; ita nunc eadem puncta nos admissuros, omniaque credituros et professuros Sancte pollicemur. Speciatim autem:

² Pentru textul său vezi Octavian Bârlea, *Unirea românilor (1697-1701)*, în *Perspective*, XIII, 1990, nr. 49-50, p. 75-76.

³ Despre el vezi Gheorghe Bogdan-Duică, *Întâiul greco-catolic: George Pop de Daia*, în *Națiunea*, 1928, nr. 279; Nicolae Dănilă, *Un promotor al Unirii românilor transilvăneni cu Biserica Romei: Protopopul Gheorghe Pop de Daia (1631/1632 – 1700)*, în *Unirea*, serie nouă, an IX, 1998, nr. 1; Idem, *Anexă la protopopul Gheorghe Pop de Daia*, în *loc. cit.*, nr. 2; Ana Dumitran, *Noblete prin cultură: familia Pop de Daia*, în *Annales Universitatis Apulensis, series Historica*, 2-3/1998-1999.

1°. Agnoscimus Romanum Pontificem, totius Ecclesiae per orbem diffusae caput esse infallibile.

2do. Profitemur praeter coelum, Beatorum Sedem, et Infernum damnatorum carcerem, tertium dari locum, in quo animae nondum plane expiatae detinentur et purificantur.

3^{io}. Panem asymum sufficientem materiam Sacrificij Missae et Liturgiae non dubitamus.

4°. Spiritum Sanctum, tertiam in Trinitate personam a Patre et Filio procedere credimus: ac reliqua omnia admittimus, profitemur, et credimus, quae Sancta Mater Romano-Catholica Ecclesia admittit, profitet, et credit.

5°. His quatuor addimus, quod plenariae et absolutae dispositioni nunc pro semper Celsissimi Principis Archi-Episcopi Strigoniensis moderni, et successorum ejus nos submittamus tum quo-ad Electione Episcopi nostri, tum quo-ad alia omnia, quae plenariae unioni consentanea esse judicata fuerint.

Instamus itaque humillime apud eandem Sacratissimam Majestatem Caesaream Regiamque, ut dignetur nostros Sacerdotes vice versa, et nostri ritus Monachos ac Monachas eorundem privilegiorum et jurium participes facere, quibus jam gaudent non tantum Sacerdotes Romano-Catholici, sed etiam Praedicatores Ariani, Lutherani, et Calviniani: ac ut eximantur a portionibus, pensionibus, decimis, et quibusvis Tributis, militumque quartirys, prout clementissime eximuntur a similibus Sacerdotes et Praedicatores receptorum Religionum in Transilvania.

2do. Ut in quolibet pago, in quo Parochus est, domum habeat Ecclesia, ne in aliena domo aut fundo cogatur Parochus noster habitare.

3^{io}. Ut adaequata dependentia et Parochorum dispositio sit penes Episcopum, et nullo modo penes seculares cujuscunque dignitatis, imo nec Ecclesiasticos extra Religionem Romano-Catholicam: per hoc tamen nolentes Dominorum terrestrium honori derogare aut juri in omnibus licitis et honestis, quae ysdem convenit Ecclesiasticos praestare.

Nos inquam praenominati N. N. in locum demortui nuper Reverendissimi Domini Theophili Episcopi nostri nunc sede vacante substitutus Vicarius, et Clerus Universus haec a sua Sacratissima Majestate humillime iterum atque iterum postulamus, ac ad praenotata puncta obligamus ita nunc rursus Albae Juliae coram Admodum RR. PC. Michaële Szárhegyi et Francisco Szent-Kereszti pro nunc Ecclesiae Romano-Catholicae Albensis Parochis, prout hoc eodem Anno Claudiopoli coram Admodum R. C. Sigismundo Vizkeleti Ecclesiae Romano-Catholicae Claudiopoli Parocho, ac coram Admodum R. C. Ladislao Baranyi, ejusdem Romano-Catholicae Ecclesiae Albae Juliae Plebano obligaveramus. In cujus rei fidem manu nostra subscripsimus, et tum Episcopali tum Universitatis sigilo scripta communivimus. Albae Juliae die Anno

DIE VEREINIGUNG DER RUMÄNEN AUS SIEBENBÜRGEN MIT ROM AUS DER PERSPEKTIVE EINER NEUEN DOKUMENTARISCHEN QUELLE

ZUSAMMENFASSUNG

Das Dokument das dieser Untersuchung zugrunde liegt stammt aus dem Jahre 1697, aus der Zeit nach dem Tod des Bischofs Teofil und der Ernennung von Aranasie Anghel ins Bischofsamt. Es wurde von einem Jesuiten, im Namen des „Vikars“ der rumänischen Kirche aus Siebenbürgen – mit großer Wahrscheinlichkeit von Gheorghe Pop aus Daia – geschrieben und setzte sich zum Ziel die Wiederäußerung der Union mit Rom, die durch den Tod Teofil's unvollendet geblieben ist.

Der Inhalt dieses unbekanntes Dokuments bestätigt die Tatsache, dass die Unionssynode aus dem Monat Februar des Jahres 1697 in Alba Iulia/Karlsburg stattgefunden hat, wie auch die Erstellung des „Unionsdekretes“ in Cluj/Klausenburg am 21. März 1697 sowie die rasche Benachrichtigung des Wiener Hofes über die Unionsverhandlungen.

Nach aller Wahrscheinlichkeit, ist die Jesuiteninitiative zur Festigung der Union nur im Projektstadium geblieben.